

40. Hiroy Y. The Convergence of Social Insurance and Social Welfare // Review of Social Policy. – 1997. – №6. – P. 1–15.

41. S.Cook, N.Kabeer. Socio-economic security over the life course: A global review of social protection. – England, Institute of Development Studies, 2009. – 31 p.

О.П. КОВАЛЬ,

к.е.н., Національний інститут стратегічних досліджень

Традиційні та новітні загрози пенсійній системі

У статті аналізуються механізми впливу традиційних та новітніх чинників, які становлять загрозу для пенсійної системи як окремої складової економічної та соціальної безпеки України.

Ключові слова: пенсійна система, загрози, економічні та соціальні чинники.

В статье анализируются механизмы влияния традиционных и новейших факторов, которые представляют угрозу для пенсионной системы как отдельной составляющей экономической и социальной безопасности Украины.

Ключевые слова: пенсионная система, угрозы, экономические и социальные факторы.

The article analyzes the mechanisms of influence of traditional factors that the latest that threaten the pension system as a separate component of economic and social security of Ukraine.

Постановка проблеми. Пенсійна система як складова фінансової системи держави не тільки знаходиться під впливом певних, зовнішніх по відношенню до неї ризиків та загроз, а й сама може бути їх джерелом насамперед для соціальної, економічної та політичної складових безпеки держави. Тому окремим завданням експертів з пенсійного забезпечення є ідентифікація та моніторинг загроз для пенсійної системи з метою або їх запобігання (нейтралізації), або регулювання параметрів (а за необхідності й концептуальних засад) пенсійної системи з метою недопущення (мінімізації) негативного впливу на безпеку держави.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Традиційним загрозам пенсійній системі у профільній літературі приділяється досить багато уваги. Так, стан сучасного пенсійного забезпечення проаналізовано Л. Ткаченко [1]. Стану фінансів Пенсійного фонду України присвячено увагу у [2]. Демографічну ситуацію як загрозу пенсійній системі описано у [3]. Але дослідження новітніх загроз пенсійній системі майже зовсім відсутні.

Метою статті є спроба якомога більш детального осмислення як традиційних, так й новітніх загроз для пенсійної системи з метою розробки запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу. В найбільш узагальненому вигляді сучасну структуру загроз пенсійній системі наведено на рисунку. Коротко охарактеризуємо кожну з них.

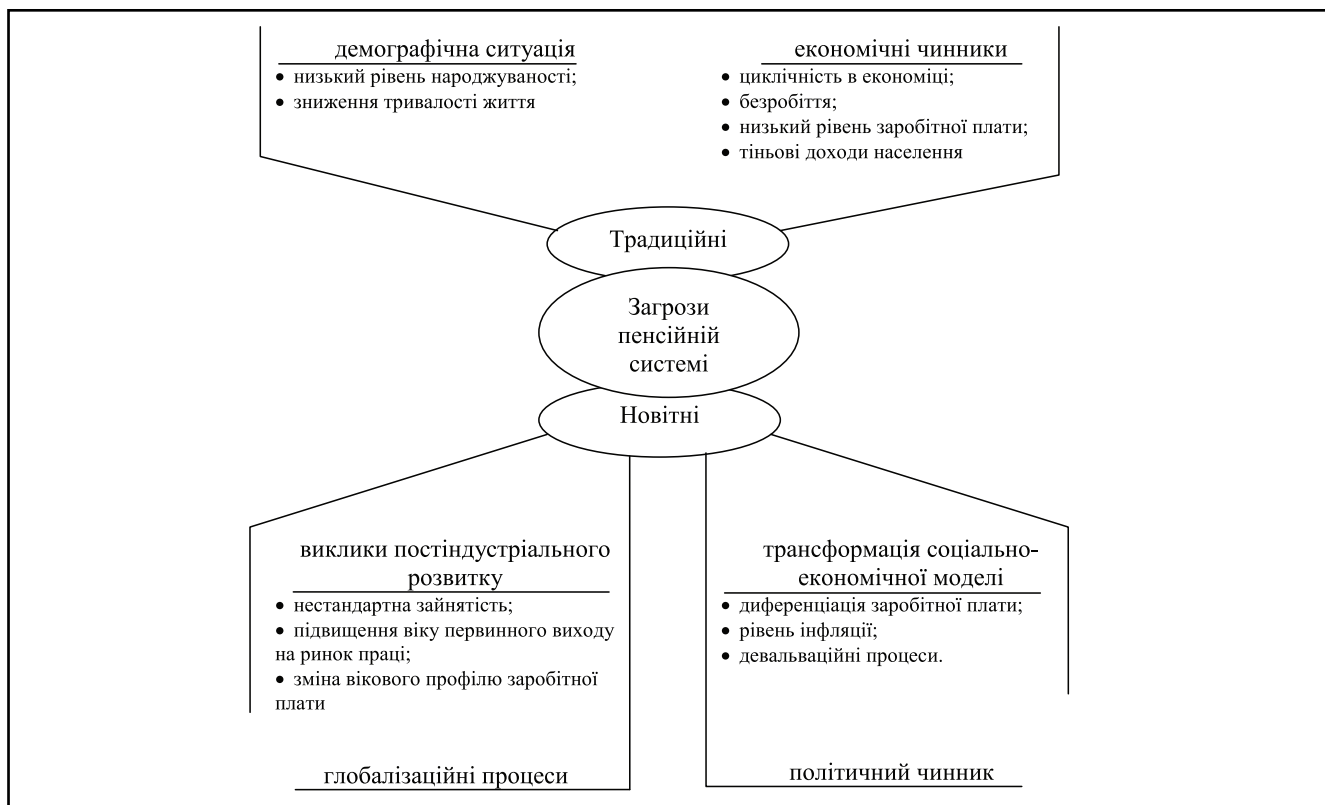
Традиційним загрозам пенсійній системі присвячено достатню кількість доробків як вітчизняних, так і зарубіжних спеціалістів, оскільки здебільшого вони тягнуться ще з радянських часів. Тому дозволимо собі, не вдаючись до деталей, узагальнити результати попередніх досліджень.

Демографічна ситуація. В контексті пенсійної проблематики для її оцінки найчастіше використовують співвідношення кількості пенсіонерів до кількості платників пенсійних внесків (інколи в доробках західних дослідників використовується термін «коефіцієнт системного навантаження»). Цей показник може варіюватися по різних джерелах інформації, але в цілому згідно з оцінками Аналітично-дорадчого центру «Блакитна стрічка» у 2011 році він дорівнює 88% [3]. Протягом 2012–2013 років відбувається незначне зниження показника до 87%, після чого він починає стало зростати та сягне у 2050 році 117%. Іншими словами, за умови збереження існуючих демографічних тенденцій четверо працівників утримуватимуть майже п'ятьох пенсіонерів. Причинами цього сумного явища є низький рівень народжуваності та зниження тривалості життя.

Низький рівень народжуваності. Згідно з прогнозами демографів тенденція до вимирання населення в Україні зберігається до 2050 року (див. табл.).

Отже, незважаючи на стале підвищення сумарного коефіцієнту народжуваності, навіть за більш сприятливим прогнозом ООН, до середини поточного століття Україна не в змозі вийти на рівень хоча б простого відтворення населення. В пенсійному контексті це означає, що кількість працездатного населення для створення суспільного продукту стало зменшуватиметься, отже й зменшуватиметься рівень споживання майбутніх пенсіонерів.

Зниження тривалості життя. За даними служби статистики, середня тривалість життя в Україні становить 70,4 року (для чоловіків 65,2 року, для жінок – 75,5 року) та постійно зростає [4]. Не ставлячи під сумнів достовірність цієї інформації, зазначимо лише, що вказана тенденція може вважатися справедливою лише у короткочасній ретроспективі, тобто має локальний характер.

Сучасна структура загроз пенсійній системі

Демографічні прогнози для України на період до 2050 року, дітей на одну жінку

Прогноз ООН								
	2010–2015	2015–2020	2020–2025	2025–2030	2030–2035	2035–2040	2040–2045	2045–2050
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,47	1,57	1,62	1,67	1,72	1,77	1,82	1,85
Прогноз інституту демографії та соціальних досліджень НАН України								
	2020		2030		2040		2050	
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,54		1,57		1,59		1,60	

Джерело: Аналітично-дорадчий центр «Блакитна стрічка» [3].

Довгострокова тенденція є дещо іншою. Згідно з останніми дослідженнями ООН, прогрес у царині здоров'я починаючи з 1990 року суттєво уповільнився. Середня тривалість життя у світі збільшилася приблизно на шість років у період між 1970–ми та 1990–ми роками та тільки на чотири роки за два наступні десятиліття.

Загалом ця тенденція обумовлена драматичним регресом у 19 країнах світу (в тому числі в Україні), в яких за останні два десятиліття очікувана тривалість життя скоротилася. В дев'яти країнах – шести африканських (Замбія, Зімбабве, Демократична Республіка Конго, Лесото, Свазіленд, ПАР) та трьох пострадянських (Білорусь, Росія та Україна) – цей показник впав нижче рівня 1970 року [5].

Оскільки на середню тривалість життя серйозно впливає рівень смертності у працездатному віці (особливо для чоловіків), наслідки зниження цього показника аналогічні вказаним вище.

Економічні чинники. До них відносимо циклічність в економіці, безробіття, традиційно низький рівень заробітної плати та тіньові доходи населення.

Циклічність як рух національної економіки від однієї макроекономічної рівноваги до іншої є доволі ретельно дослідженим чинником. Явище в цілому не наносить економіці особливої шкоди, оскільки гальмування економічного зростання в періоди спаду компенсується його прискоренням у періоди зростання. Ба більше, циклічність економіки дозволяє підвищувати її ефективність за рахунок ліквідації неефективних підприємств та звільнення неефективних працівників у періоди кризи.

Проблема полягає в тому, що на спадних хвилях зростає безробіття та зменшуються заробітні плати, що тягне за собою падіння дохідної частини бюджету ПФУ. Натомість його видаткова частина залишається незмінною або навіть може збільшуватися. Іншими словами, циклічність економічних та демографічних процесів не синхронізована у часі. Наприклад, ми впевнені, що до 2050 року національна економіка переживе не одну висхідну та спадну хвилю, тоді як коефіцієнт системного навантаження в пенсійній системі стало зростатиме.

Збільшення кількості пенсіонерів за інших рівних умов може бути компенсоване зростанням виробництва на вис-

хідних хвилях (залежно від їх інтенсивності), тоді як на спадних негативні економічні та демографічні тенденції лише підсилюють одна одну, породжуючи своєрідний мультипликативний ефект.

Безробіття. Відносно низький порівняно з європейськими мірками рівень безробіття протягом усього трансформаційного періоду економіки – одна з основних особливостей українського ринку праці. Відкрите безробіття, якого раніше практично не було, почало зростати в Україні й інших країнах з перехідною економікою після краху соціалістичної системи та впровадження низки політичних, економічних та соціальних реформ на початку 90-х років, коли стало важко підтримувати режим повної зайнятості й інші атрибути командно-адміністративної економіки. Проте на відміну від багатьох країн Центральної та Східної Європи, в яких рівень безробіття досяг двозначних чисел відразу після початку перехідного періоду, в Україні рівень безробіття зростає повільно [6].

Існує декілька пояснень занадто низьких рівнів зареєстрованого безробіття, які не відповідають стрімкому спаду обсягів виробництва у перші роки перехідного періоду. Головними з них є, по-перше, поширене застосування таких специфічних адаптаційних механізмів, як затримки з виплати заробітної плати, відправлення працівників в адміністративні неоплачувані відпустки або їх переведення на скорочений графік роботи. Наразі в Україні значною мірою поширене приховане безробіття, тобто вимушена неповна зайнятість.

По-друге, масштаби реального безробіття недооцінені, оскільки у показниках зареєстрованого безробіття не охоплено осіб, які не були зареєстровані у Державній службі зайнятості, але вважалися б безробітними за визначеними у світі критеріями безробіття [6].

У пенсійному контексті будь-який рівень безробіття становить загрозу пенсійній системі, оскільки означає недонадходження внесків до пенсійного фонду. Причому рівень цієї загрози прямо пропорційний рівню безробіття.

Традиційно низький рівень заробітної плати. Коріння проблеми заглиблюється до радянських часів, коли економічні чинники щільно та плідно сусідили із соціально-ідеологічними. Зрівнялівка у заробітній платі була складовою державної економічної політики. Вважалось, що вона є чинником, що запобігає стратифікації населення за рівнем доходів. Неможливість отримувати гідну плату за добросовісний та інтенсивний труд мала наслідком зменшення продуктивності праці майже в усіх галузях народного господарства.

За пострадянських часів ідеологічна складова в процесі формування заробітної плати відпала за непотрібністю, але низька продуктивність праці залишилася. На думку спеціалістів Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Розумкова, продуктивність праці є найважливішою основою зростання реальної заробітної плати. У 2008 році продуктивність праці в Україні дорівнювала 50,4% від аналогічного показника Росії, від 30 до 45% по різних країнах Східної Європи, 22,3% від аналогічного по-

казника у Швеції. Найбільший відрив по продуктивності праці в Україні спостерігається від Франції (лише 19,8%) [8]. Низький рівень заробітної плати не спонукає роботодавця економити на ній шляхом модернізації виробництва, запровадження високотехнологічного обладнання тощо.

Разом із тим модернізація виробництва, яка зазвичай тягне за собою підвищення заробітної плати, сама по собі не є панацеєю для пенсійної системи, оскільки супроводжується вивільненням частини працівників. Іншими словами, підвищення обсягів відрахувань пенсійних внесків за рахунок збільшення заробітної плати компенсується звуженням кола платників. Для країн з високим рівнем безробіття чиста інтенсифікація виробництва в пенсійному контексті може обернутися зворотним ефектом. Вихід полягає у додатковому створенні високопродуктивних та високооплачуваних робочих місць, іншими словами, поруч з інтенсифікацією повинна мати місце екстенсифікація виробництва.

Тіньові доходи населення. На відміну від інших проблем ця не відноситься до числа традиційних, тобто таких, що були властиві вітчизняному економічному устрою радянських часів. Вона скоріше притаманна постіндустріальному етапу української економіки та досить добре осмислена вітчизняними науковцями. Але, на нашу думку, це не применшує її значущості.

Під тіньовими будемо мати на увазі доходи населення у грошовій формі, отримані з соціально-нейтральних чи соціально-позитивних джерел неформального сектору, неврахованих і неоподаткованих державою видів економічної діяльності. Тобто тіньові доходи – це доходи, які формуються в процесі тіньової діяльності некримінального характеру. За деякими оцінками, в Україні «прихована» зарплата, на яку не нараховуються податки, становить близько 11% валового внутрішнього продукту країни [9]. Зайво казати, що такі доходи не оподатковуються та на них не нараховуються внески до Пенсійного фонду, що є прямою загрозою фінансовій безпеці ПФУ та держави в цілому.

Наразі існують ще декілька новітніх, досить специфічних загроз пенсійній системі, про які наразі майже не йдеться ані у засобах масової інформації, ані в коментарях профільних спеціалістів. Тобто вони досі не знайшли свого відображення в національному пенсійному дискурсі. Ці новітні загрози головним чином породжені та є прямим наслідком постіндустріального розвитку України, трансформацією соціально-економічної моделі господарювання, глобалізаційними процесами та політичною складовою.

Виклики постіндустріального розвитку в контексті реформування пенсійної системи трансформують характер зайнятості та трудові біографії населення, а саме:

- *Розповсюдження нестандартних форм зайнятості.* Наразі це розглядається як тимчасовий та побічний результат ринкової трансформації. Разом із тим досвід західних країн, що вступили на шлях постіндустріального розвитку, свідчить, що збільшення розмаїття форм зайнятості та зміна структури трудових біографій, які стають все більш переривчастими, є

його (розвитку) невід'ємними супутниками [10]. Це, у свою чергу, не може не відбиватися на пенсійних системах, які історично виникли для страхування ризиків працівників, зайнятих протягом усього життя на умовах повної зайнятості.

На думку деяких дослідників, нестандартні форми зайнятості дано вже стали «стандартом» не тільки для країн пострадянського простору, а й для розвинених країн. Доведено, що ризики нестандартної зайнятості обернено пропорційні розміру підприємства та вище у сфері послуг у порівнянні з промисловістю. Тобто скорочення зайнятості на великих та середніх підприємствах та зростання зайнятості у неформальному секторі економіки слід розглядати як процеси, які, по-перше, збільшують масштаби нестандартної зайнятості на вітчизняному ринку праці, а по-друге, скорочують частку потенційних платників пенсійних внесків. Крім того, важливо розуміти, що найбільш достовірні відомості про заробітну плату, на підставі яких має розраховуватися середня заробітна плата та обраховуватися коефіцієнт заміщення, також збираються перш за все з великих та середніх підприємств, частка яких у процесі деіндустріалізації України неухильно скорочується.

Зростання кількості самозайнятих значно простіше та спокійніше списувати на наслідки кризи. Однак спеціалісти вважають, що насправді це є одним із проявів постіндустріальної економіки [11]. Наразі все більше людей, особливо молоді, починають шукати позицію, незалежну від держави. А це означає, що вони нічого не платять до Пенсійного фонду. Модель соціальної поведінки фрілансера не передбачає, що держава піклуватиметься про нього в старості, якщо не піклується сьогодні. Фрілансер схильний самостійно знаходити активи, щоб забезпечити себе у похилому віці. В постіндустріальному суспільстві приватні гроші важливіше державних.

• *Підвищення віку первинного виходу на ринок праці.* Ця тенденція також є наслідком постіндустріального розвитку України. У розвинених країнах цей процес, переважно пов'язаний із розповсюдженням середньої та вищої професійної освіти, почався дещо раніше, але з середини 90-х років активно відбувається й у країнах СНД.

За даними обстежень, середній вік початку трудової діяльності у покоління 1945–1954 років становив 19,4 року, тоді як у покоління 1965–1974 років вже 19,8 року [12]. Причому з роками цей показник збільшується з огляду на масове розповсюдження вищої освіти в Україні. Молодь усе довше залишається у системі освіти, ніж покоління їх батьків. З точки зору пенсійної системи це означає скорочення періоду уплати страхових внесків.

Є всі підстави вважати, що ця тенденція в перспективі буде лише підсилюватися в зв'язку з розширенням доступності вищої освіти. Немаловажну роль відіграє також прагнення молоді отримати другу вищу освіту. В усякому разі світові тренди свідчать саме про це [12]. Очікувана тривалість навчання в Україні, за даними ООН, найближчим часом сягне 14,6 року [5].

• *Зміна вікового профілю заробітної плати.* В постіндустріальних країнах відбувається зміщення вікового профілю продуктивності праці та заробітної плати. Теоретично надання соціальних послуг та інтелектуальна праця в інноваційних секторах у меншому ступені залежать від вікових обмежень, ніж фізична одноманітна праця в промисловості. Але на практиці більш висока мобільність та переривчаста кар'єра в постіндустріальних економіках послаблюють механізми збільшення заробітної плати залежно від віку. Наразі в приватному секторі повністю відсутня система надбавок до заробітної плати за безперервний стаж та вислугу років.

Для пенсійної системи це означає необхідність переходу від обрахування пенсійних прав на основі «останньої» заробітної плати (тобто за 1–3 роки, що передують виходу на пенсію) до врахування заробітків (а отже й пенсійних внесків) протягом усього періоду трудової діяльності.

• *Трансформація соціально-економічної моделі розвитку* відбивається на пенсійній системі через такі чинники:

• *Високий рівень диференціації заробітної плати.* В Україні заробітна плата 1-го дециля в 16 і більше разів перевищує аналогічний показник для 10-го дециля [13]. Подальше запровадження страхового принципу пенсійного забезпечення через підсилення щільності зв'язку майбутньої пенсії з обсягами внесків до пенсійної системи протягом усього періоду трудового життя працівника в цих умовах означатиме свідому консервацію суттєвого осередку бідності серед пенсіонерів, які в минулому відносилися до найбільш низькооплачуваних верств.

Разом із тим всілякі спроби знизити бідність серед пенсіонерів за рахунок підвищення мінімального розміру пенсії в будь-якому випадку означають прийняття однієї з двох альтернатив (або обох разом):

– підвищення мінімальної пенсії за участі держави врешті-решт лише погіршує стан найменш заможної групи пенсіонерів через активізацію інфляційних процесів;

– підвищення мінімальної пенсії без участі держави веде до горизонтального перерозподілу доходів, тобто зменшує частку заробітку, що відшкодовується пенсією. Це, у свою чергу, дестимулює участь середньо- та високооплачуваних верств населення у пенсійній реформі та послаблює її соціальну підтримку.

• *Традиційно високий рівень інфляції.* Як розподільча, так і накопичувальна пенсійна системи прийнятно функціонують у умовах помірної інфляції. В умовах високої інфляції забезпечити позитивну реальну дохідність пенсійних накопичень є вкрай складним завданням. Хоча накопичувальні системи є більш вразливими до цього показника, непомірна інфляція несе загрозу для всіх складових пенсійної системи, в тому числі розподільчої.

• *Девальваційні процеси в економіці.* Деіндустріалізація, яка триває протягом усього періоду незалежності України, знаходить свій прояв у сталому згортанні внутрішнього виробництва. Це, у свою чергу, зумовило задоволення вну-

трішнього споживання за рахунок інтенсивного нарощування імпорту. У країнах з імпортоорієнтованим споживчим ринком (до яких, власне, й відноситься Україна) за умови стабільності національної грошової одиниці ця тенденція не несе в собі безпосередньої прямої загрози пенсійній системі. Але при цьому вона (загроза) має латентний характер. У випадку знецінення гривні внутрішнє споживання дорожчає пропорційно глибині девальваційного процесу. При цьому рівень пенсійного забезпечення населення, як правило, номінально залишається на старому рівні.

Навіть за наявності бажання уряду відновити паритет споживчих цін та доходів пенсіонерів за рахунок підвищення пенсій процес вирівнювання має лаг у часі, протягом якого життєвий рівень пенсіонерів погіршується, а усунення диспаритету ніколи не буває 100-відсотковим.

• **Глобалізаційні процеси.** Участь України в цих процесах пов'язана не тільки, й навіть не стільки з мобільністю капіталів, хоча чинник, безумовно, має місце. Лише незначна частка іноземного капіталу безпосередньо попадає у реальний сектор економіки, створюючи робочі місця, тобто додаткові джерела доходів ПФУ. Так, за даними провідної аудиторської фірми Ernst & Young протягом 2006–2010 років в Україні було реалізовано лише 178 проектів прямих іноземних інвестицій, у результаті яких було створено лише 7487 робочих місць [14]. По цьому показнику Україна посідає лише 10-те місце серед країн Центральної та Східної Європи з часткою 4% від загальної кількості проектів.

Йдеться насамперед про посилення трудової мобільності. Так, за даними НІСД, кількість трудових мігрантів з України становить близько 4 млн. осіб, у тому числі до Росії – понад 2 млн. осіб, тобто майже 20% платників пенсійних внесків. (При цьому низка дослідників вважають ці дані суттєво заниженими. Реальна ж кількість мігрантів лише до Росії, ні їхню думку, може становити від 3 до 4,5 млн. осіб [15]).

Нескладно підрахувати, що за середньої заробітної плати 2700 грн./міс. недонадходження до доходної частини бюджету протягом 2011 року становлять 45,6 млрд. грн., що значно перевищує дефіцит бюджету ПФУ.

• **Політичний чинник.** Підсилення ролі політичних факторів на сучасному етапі розвитку є, певним чином, похідною від процесу постаріння населення. Пенсіонери є найбільш активною та організованою частиною електорату. Тому чим старіше населення, тим більшою стає електоральна підтримка політики, спрямованої на сиюхвилинне, але швидкоплинне покращення стану пенсійного забезпечення.

Разом із тим у постіндустріальному суспільстві виникають не менш вразливі групи ризику, наприклад сім'ї з дітьми (особливо неповні), молодь без належної освіти тощо. Нехтування інтересами цих соціальних груп в угоду пенсійній складовій врешті-решт обертається на шкоду й пенсіонерам у тому числі, оскільки не проводиться належним чином політика в галузях освіти, інноваційного розвитку, модернізації виробництва. Тим самим закладається на

перший погляд малопомітна, тривала у часі, але вкрай небезпечна тенденція до маргіналізації, асоціалізації суспільства та поширення серед населення психології «звичної» бідності, що неодмінно відбивається на якості життя майбутніх пенсіонерів.

У цілому зазначимо, що наразі масштаби впливу новітніх загроз пенсійній системі поступаються традиційним (мабуть, тому їм досі не приділялося гідної уваги у вітчизняному пенсійному дискурсі). Але можемо припустити, що з запровадженням накопичувального компонента роль новітніх загроз суттєво зростає, а проблеми, що ними породжені, лише загострюються.

Висновки

Пенсійна система, будучи джерелом загроз для соціальної та економічної безпеки держави, у свою чергу, є об'єктом впливу зовнішніх по відношенню до неї загроз.

Постіндустріальний характер економіки укупі з трансформаційними процесами в усіх сферах суспільного життя на сучасному етапі розвитку України не послабили дію та не звузили перелік традиційних загроз пенсійній системі. Навпаки, їх перелік розширився за рахунок новітніх загроз, механізми дії багатьох з яких досі повною мірою не досліджено.

Наразі масштаби впливу новітніх загроз пенсійній системі поступаються традиційним. Але це жодним чином не припускає їх нехтування, а навпаки, потребує прискіпливого вивчення з метою розробки механізмів нейтралізації. Ситуація ускладнюється швидкоплинністю сучасних процесів в усіх сферах суспільного життя.

Література

1. Ткаченко Л. Динаміка та диференціація розмірів пенсії // «Вісник Пенсійного фонду», №4 (106), квітень 2011. – С. 12–14.
2. Криза розподільчої пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля»: аналіт. доп. / О.М. Пищуліна, О.П. Коваль, А.М. Авчухова. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
3. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні. Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://brc.undp.org.ua/ua/press/news/134>
4. Середня тривалість життя зросла до 70 років [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukr.obozrevatel.com/news/serednya-trivalist-zhittya-v-ukraini-zrosla-do-70-rokiv.htm>
5. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. Доклад ООН, 2010 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: год. http://www.undp.tj/files/HDR_2010_RUS_Complete.pdf
6. Україна: огляд ринку праці. ПРОЕКТ ENPI 08–14 BLACK SEA LABOUR MARKET REVIEWS. Січень 2009 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/95565908B41B2DOCC12575690050DF90/\\$File/NOTE7PMK87.pdf](http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/95565908B41B2DOCC12575690050DF90/$File/NOTE7PMK87.pdf)

7. Офіційний сайт Держкомстат [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gr/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm

8. Продуктивність – найважливіша основа зростання реальної заробітної плати // Національна безпека і оборона. 2010 р. – №7. – С. 25–37.

9. Ангелко І. Тіньова діяльність як джерело доходу: основні форми вияву / І. Ангелко // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – С. 108–115.

10. Синявская О.В. Российская пенсионная реформа: куда идти дальше? // СПЕРО. – Зима 2010 р. – №13. – С. 187–201.

11. Ясин Е. Потрясения в пенсионной системе начнутся в России через 15 лет // Российская газета. – Федеральный выпуск №5429 (53) 15.03.2011.

12. Малева Т. Повышение пенсионного возраста: pro et contra / Т. Малева, О. Синявская / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://strategy2020.ran.ru/load/366064118>

13. Юрчишин В. Украина: вперед в ловушку бедности [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2011/04/23/235864>

14. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну. Ernst & Young. 2011 рік. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/\\$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf)

15. Тенденції трудової міграції з України до країн СНД. Аналітична записка / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/11.htm>

Ю.В. БОГОЯВЛЕНСЬКА,
к.е.н., доцент, ЖДТУ,
Д.С. КАТЕРЕЗЮК,
ЖДТУ

Визначення граничних рівнів зайнятості населення

Розкрито теоретичні аспекти визначення граничних рівнів зайнятості населення України: максимальний рівень зайнятості – верхня границя числової послідовності, мінімальний – нижня границя. Досліджено зазначену проблематику, на підставі отриманих даних запропоновано методика їх визначення; побудовано відповідні прогнози. Надано рекомендації щодо покращення ситуації із зайнятістю населення та підвищенням її рівня.

Ключові слова: зайнятість населення, граничні рівні зайнятості населення.

Раскрыты теоретические аспекты определения предельных уровней занятости населения Украины: максимальный уровень занятости – верхний предел числовых последовательностей, минимальный – нижний предел. Исследована данная проблематика, на основании полученных данных предложена методика их определения; построены соответствующие прогнозы. Даны рекомендации по улучшению ситуации с занятостью населения и повышению ее уровня.

Ключевые слова: занятость населения, предельные уровни занятости населения.

The theoretical aspects of the definition of employment-to-population of Ukraine limits ratios have been shown: the maximum employment-to-population ratio is the upper limit of a numerical sequence, the minimum is a lower limit. The problem has been researched, the methods of the limit ratios has been proposed on the basis of received data; the predictions have been made. The recommendations for improving the employment situation and its raising have been formulated.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства важливого значення набуває забезпечення ефективної зайнятості населення як одного з найважливіших чинників соціально-економічного та демографічного розвитку.

Це пояснюється тим, що, з одного боку, такі демографічні процеси, як народжуваність і смертність, безпосередньо визначають чисельність і віково-статеву структуру населення, які є основою для визначення контингенту осіб, які братимуть участь у суспільному виробництві. З іншого боку, процес виробництва матеріальних благ є основою існування та розвитку людства незалежно від форми державного, політичного або господарського устрою. Виходячи з цього зайнятість дозволяє забезпечити населення всіма необхідними благами для життя, задовольняти на належному рівні свої потреби, розвиватися в духовному плані. Однак в умовах сьогодення зазначені функції виконуються не в повній мірі, оскільки фінансова й економічна кризи останніх років спричинили зниження рівня зайнятості і, як наслідок, ряд соціально-економічних і моральних втрат.

Така ситуація вимагає пошуку шляхів її вирішення. При цьому важливим є визначення мінімального рівня зайнятості, тобто тієї частини населення, яка буде зайнятою за будь-яких умов і, відповідно, не буде лише споживачем держбюджетних ресурсів, а відтак не чинитиме тиск на соціальні фонди; навпаки – буде джерелом їх наповнення (продуктивна праця, відрахування із заробітної плати). Щодо максимального рівня зайнятості, то метою його розрахунку є встановлення тієї кількості населення, яка відповідатиме поняттю повної (бажаної) зайнятості. Разом із цим потрібно враховувати, що в умовах